

Poznámky k nauce o orgánech.

Úvod. Rozumí se, že hodlám zde pojednati o úloze, kterou má pojem a slovo „orgán“ ve vědě právní. Z pojednání mého ovšem vysvitne, že slovo to hraje stejně velkou úlohu i v oborech přírodovědeckého a teleologického poznávání a bude proto řešiti otázku, ve kterém z těchto tří oborů je vlastně domovem.

V následujícím chci především stručně nastíniti stanovisko, které k pojmu „orgán“ zaujímá právní nauka, kterou nazývám „tradiční“, t. j. ta, která byla před vystoupením teorie normativní čili ryzí nauky právní „panující“. Toto stanovisko se během posledních desetiletí v podstatě nijak nezměnilo a nelze konstatovati žádný pokrok v nauce o orgánech. Platí tudíž o této nauce a jejím vývoji v tradiční právní teorii totéž, co jsem na jiném místě (viz můj článek: „O pojem veřejnoprávní korporace“ v Časopisu pro právní a státní vědu, 1930) řekl o nauce o veřejnoprávní korporaci: zůstala státi na témže místě, na kterém byla před padesáti lety, přes spousty učených spisů a pojednání, která během této doby byla vydána. Je přirozeno, že příčiny této stagnace jsou tytéž jako při nauce o veřejnoprávní korporaci a jiných nesčetných problémů obdobných: nedostatek obecné noetiky právnického poznávání a podivuhodná autarkie „panující“ nauky, která zdá se býti se svým stavem zcela spokojenou a odmítá proto zpravidla velmi nevlídně každý pokus, jímž by ona noetika mohla býti pořízena.

Ve svých „Příspěvcích k teorii nucených svazků“ (1908), které věnovány byly problému t. zv. veřejnoprávních korporací, pojednal jsem též stručně o nauce o orgánech (viz kapitolu: „Několik poznámek k teorii o orgánech“, str. 92—112). Shora zmíněná stagnace, kterou vykazuje „panující“ nauka, mně dovoluje, abych při vyličení jejího stanoviska navázal bezprostředně na stav, který jsem v právnickém písemnictví shledal v roku 1908, t. j. před 22 lety. Znalci nemusím při tom arcíř podrobněji prozrazovat, že vlastní řešení, které tam podávám

v otázce pojmu „orgánu“, považují dnes za velmi nedokonalé. Neboť normativní teorie učinila — na rozdíl od nauky tradiční — od roku 1908 pronikavé pokroky.

I. Stanovisko tradiční nauky. Tato nauka vychází při svém pojetí zřejmě z představ a analogií přírodovědeckých (viz níže sub II): „orgán“ může mít jen něco, co lze tak či onak chápati jako „organismus“. Za takový „organismus“ považuje se především stát a prototypem „orgánu“ je proto tradiční nauce orgán státní. Poněvadž ale stát, chápaný takto jako „organismus“, bývá tradiční naukou konstruován zároveň jako korporace (ve smyslu římsko-právním), a to jako určitý druh tohoto širšího pojmu „korporace“, bylo přirozené, že se „orgány“ připisovaly nejen státu, nýbrž i všem ostatním druhům korporací, jako na př. soukromým spolkům. Proti státním orgánům stojí takto orgány jiného druhu, t. j. jiných korporací než jest stát. Rozšířením oblasti, ve které se „orgány“ mohou vyskytovat, na korporace všeho druhu, dostává se pojem orgánu do blízkosti problémů, které se kupí okolo pojmu právnické osoby. Právnická osoba jest zde chápána jako protiklad či doplněk t. zv. osoby fyzické, t. j. jednotlivého člověka jakožto biologické jednotky. „Právní“ osoby čili subjekty (Rechtssubjekte) jsou pak buď osoby fyzické nebo právnické (morální). Podle známé soustavy římskoprávní jeví se korporace (jakožto sdružení určitého počtu fyzických osob, ze kterého vzniká nová „právnická“ osoba) pouze jako jeden druh právnické osoby a vznikla proto pro tradiční nauku otázka, zda lze „orgány“ v typickém slova smyslu přiřknouti pouze korporacím nebo též jiným právnickým osobám čili jinými slovy, zdali lze pouze korporaci považovati za „organismus“ či také nadaci, účelové jmění, hereditas jacens a jiné případy, které konstruovány bývají jako t. zv. „samostatné“ právnické (a contr.: fyzické) osoby. Správně bylo asi vycítěno, že není žádného důvodu spatřovati pouze v korporaci (sdružení osob) „organismus“ podle obdoby přírodovědecké, a nikoliv v nadaci nebo ústavu a jiných podobných zařízeních, jimž nauka — na rozdíl od „pouhých“ sociálních útvarů — přisuzuje „samostatnou“ (t. j. od jednotlivých fyzických lidí rozdílnou) právnickou čili morální osobnost. Má-li nebo může-li pouze „organismus“ mít „orgány“

a může-li je dále míti jen něco, co jest — jako fyzický jednotlivce — samostatnou právní osobou (právním subjektem), pak plynulo by z právě řečeného, že „orgány“ ve smyslu právním mohou se vyskytovat pouze u t. zv. právnických (morálních) osob, a to u všech (bez rozdílu druhů). K podobnému výsledku dospěl jsem též ve svých „Příspěvcích“ (viz str. 101: „Z předcházejících vývodů o povaze orgánů vyplývá beze všeho, že orgány může míti jen právní osoba“), čímž jsem se v celku neodchyloval od stanoviska a názorů tradiční nauky.

Tázeme-li se však dále, z jakých důvodů by podle právě uvedených názorů nemohl míti také fyzický jednotlivce jakožto právní subjekt „orgány“, když přece on v první řadě jeví se býti „organismem“ (ve smyslu přírodovědeckém), podle jehož pouhé obdoby jeví se býti určité sociální jevy též „organismy“, nenačázíme v tradiční nauce jiného vysvětlení, než to, které, vycházejíc právě z oné obdoby, odvolává se na skutečnost, že „právníké“ osobě něco chybí, co fyzický člověk má, totiž vůle (ve smyslu přírodovědeckém, psychologickém) a že proto tato právní osoba ke svému „životu“ má třeba jistých náhradních pomůcek čili zařízení, jichž fyzický jednotlivce nepotřebuje. To jsou právě „orgány“, které „jednají“ „za“ právní osobu, kdežto fyzická osoba může — aspoň v pravidelných případech — jednati sama z a sebe. Tímto pojetím „orgánů“ (jakožto jakéhosi náhradního zařízení) oddaluje se arcí tradiční nauka od svého východiska, t. j. od zřejmé analogie přírodovědecké. Neboť v oboru přírodovědeckém (viz o tom blíže sub II) neznamená „orgán“ nikdy nějakou „náhradu“ za něco, co neexistuje. Jsou-li na př. oči „orgánem“, kterým člověk vidí, uši „orgánem“, kterým slyší atd., nelze říci, že by tyto orgány vykonávaly své funkce z a člověka jako takového, poněvadž sám (t. j. bez nich) nemůže ani vidět ani slyšet.

S hlediska tradiční nauky není dále s dostatek jasno, z jakých důvodů by v oboru právním pouhá sociální sdružení, jimž nauka, resp. právní řád nepřipisuje samostatnou právní subjektivitu (osobnost) — obchodní společnosti a pod. — zásadně nemohly míti „orgány“. Vysvětlení (arcí velmi nedostatečné) mohlo by spočívat pouze v tom, že zde není — nebo se nepředpokládá — žádný samostatný organismus podle obdoby organismu fyzického a že tudíž tam, kde není

takový organismus, nemohou býti ani nějaké orgány jeho (tak jako není myslitelná existence očí nebo uší bez příslušného fyzického jednotlivce, jemuž jako orgány přináležejí, „slouží“ atd.)¹⁾.

Naprostá nejasnost v běžných názorech o vlastní podstatě pojmu „organismus“ v oblasti právní (a contr. přírodní) a tudíž i o podstatě „orgánu“ a jeho poměru k právnímu subjektu, „pro který“ vykonává orgánní funkce (= koná právní jednání), — mluví se zde v písemnictví povšechně o zvláštním „orgánním poměru“ — způsobila, že nauce nepodařilo se dosud odlišiti přesně pojem „orgánu“ a „orgánního poměru“ od pojmu pouhého zástupce a zastupování vůbec. Podle zmíněných běžných názorů „zastupuje“ totiž (roz.: při právních jednáních) zástupce někoho, kdo vůli a schopnost jednání má, tedy především fyzického člověka jako právní subjekt. O tomto zástupci má se za to, že sám má právní subjektivitu, že však v zástupčím poměru nejedná „za sebe“, nýbrž za zastoupeného; naproti tomu tvrdí se často o orgánech, že vůbec žádné právní subjektivity nemají, nemohouce býti vůbec nositeli vlastních práv (na př. naše státní úřady jakožto „orgány“ státu), nebo že aspoň „jako takové“ a vzhledem k příslušnému orgánnímu poměru právní subjektivity postrádají (případy, ve kterých vystupují jako orgány právnických osob fysičtí jednotlivci jako na př. spolkoví funkcionáři a pod.). Připouští se dále, že právnická osoba může míti vedle svých nezbytných „orgánů“ (na př. spolkových funkcionářů) i „zástupce“ ve smyslu shora naznačeném (na př. procesní a pod.). Za „zástupce“ a nikoliv za „orgán“ považují se dále ti, kdo jednají

¹⁾ Srovn., co jsem o tom řekl v „Příspěvcích“ (hned za místem shora citovaným): „Neboť nefyzický nositel práv jest předpokladem existence orgánů. Svazek, osobnosti právnické postrádající, tedy každý útvar societní, jest neschopným orgánů ve smyslu technickém. Takový svazek pozůstává z několika jednotlivců fyzických, kteří buď dle principu jednohlasnosti nebo majority spojují se, aby hlasováním určen byl směr vůle, která pak právnicky za vůli jednoho každého společníka má býti považována. V tomto pochodu nesluší tedy spatřovati více, než zcela prostou technicko-právnickou pomůcku. Určuje-li si takový svazek na delší dobu osobu, jejíž vůle má býti pokládána za vůli svazku, t. j. tedy za vůli jednoho každého společníka, vzniká tím zcela regulární způsob zastupování. (Tak jest tedy prokurista obchodní společnosti zástupcem a nikoliv orgánem svazku.)“

za fyzické jednotlivce, kteří sice vůli (ve sm. psychologickém) mají, ale nikoliv „normální“ (děti, šílenci atd.)²⁾.

²⁾ V jednotlivostech rozcházejí se arcí spisovatelé velmi. Někteří tvrdí, že mezi orgánem a zástupcem není žádného rozdílu (na př. Schlosmann), jiní mají za to, že „orgány“ může mít pouze „organismus“ (Preuß) a že tudíž orgánní poměr a poměr zástupčí se pojmově toto genere od sebe liší. Jedni se domnívají, že organismus a orgán (na př. stát a jeho úřady) tvoří spolu nerozlučnou jednotku, takže orgán nemůže mít žádných samostatných práv, nýbrž jest v nejlepším případě nositelem pouhých kompetencí (Jellinek), jiní představují si věc tak, že subjektivní práva, která uplatňuje, hájí atd. orgán, jsou dělena mezi hromadnou osobou (na př. státem) a jejím orgánem (na př. panovníkem), čímž se orgánu neupírá vlastní právní subjektivita (Bernatzik). Viz o tom blíže mé „Příspěvky“, str. 98 a násl., kde jedním též o pojmu t. zv. representace, která spojuje v jedno prvky orgánního a zástupčího poměru (viz k tomu nyní Kelsen, Allgemeine Staatslehre, str. 310). —

Nauka o orgánech v běžné právní vědě a četné spory o ni skýtají krásný příklad její beznadějnosti a bezradnosti. Dnes bude asi málo těch, kteří by se ještě domnívali, že by se této nauce s jejími metodami mohlo poštěstit konečně rozuzlení tohoto a jiných jemu podobných problémů. A kritickému posuzovateli odborného písemnictví právníckého (zejména německého a českého) neušla asi změna, která nastala v tomto písemnictví během posledních dvou desetiletí: valem ubývá totiž spisů, které by se pokoušely prostředky a metodami na počátku tohoto století a dříve obvyklými pojednávat o pojmu a podstatě „orgánu“. „veřejnoprávní korporace“, „právnícké osoby“ atd. Když se přece tak stane, vyznívají zpravidla práce ty v pesimistickém názoru, že se podobné pojmy jednoznačně vůbec nedají zjistit, poněvadž je každý právní řád, ba každý zákon a každé nařízení konstruuje jinak atd. (Viz mé shora citované pojednání: „O pojem veřejnoprávní korporace.“) Že by na této očividné změně, kterou běžná právní věda v poslední době prodělala, byla normativní teorie zcela nevinna, nelze zajisté tak beze všeho tvrdit. Ba podle mého skromného názoru možno přímo říci, že její největší praktický význam spočívá dosud ve skutečnosti, že za mezila sepsání a vydání celé řady spisů, které by byly o zmíněných problémech onou běžnou metodou pojednávaly a tudíž k jejich konečnému rozřešení nijak nepřispěly. Bude jednou vděčným úkolem literárního historika právního, aby blíže prozkoumal působení normativní teorie na onu t. zv. „tradiční“ nauku, a to nejen v právě zmíněném negativním směru, nýbrž i ve směru pozitivním, t. j. zjišťováním, jakým způsobem ona nauka pozitivně reagovala na novou teorii, která byla jí zřejmě velmi nepohodlnou a nevíтанou. Ukáže se asi, že se tak dělo několika způsoby: Opuštěná nyní v celku metoda právně-teoretická, za jejíž typické representanty bylo by možno uvést na př. J. Jellinka a Bernatzika, nahrazována bývá především velmi pohodlnou metodou sociologicko-politickou. Zde mluví se pak o všech těch

II. Pojem orgánu s hlediska přírodovědeckého. Slovo „orgán“ sdílí v jistém směru osud slova „zákon“ (sc. přírodní), které, jsouc zřejmě původu normativního (zákon = norma), bylo převzato do oboru myšlení přírodovědeckého (kausálního) a tam zdomácnělo tou měrou, že jím nyní označováno jest dění typicky kausální jakožto přímý protiklad zjevu či dění normativního. Tak vznikl ústřední přírodovědecký po-

věcech, pro které si dříve vynikající juristé marně hlavu lámali, hodně zvysoka a zcela povšechně bez jakéhokoli vpravdě juristického argumentu (viz na př. nejnověji Smend ve spise „Verfassung und Verfassungsrecht“, 1928, a skvělou polemiku Kelsenovu: *Der Staat als Integration. Eine prinzipielle Auseinandersetzung*, 1930); metoda ta těší se poměrně dosti značné oblibě i u samotných čtenářů, poněvadž neklade na ně velkých požadavků. Bohužel, je arcí i juristický zisk z četby podobných spisů úměrný této námaze, totiž žádný. Vedle těchto sociologických odpůrců nové teorie v táboru literárně činných juristů dlužno zmíniti se dále o jiné skupině, která sice stejně nepřátelsky na ni reaguje, ale podstatně jiným způsobem. Jsou to ti, kteří vzdávají se konstruktivně teoretické činnosti, jak ji svého času pěstovali Jellinek, Bernatzik a jiní, a očekávají spásu od prozkoumávání a znalosti konkrétní praxe právnické. Tento směr má vůči jiným velkou výhodu, kterou nijak nelze podceňovat: následkem stálého zdůrazňování důležitosti oné konkrétní právní praxe i pro obecnou právní teorii má totiž přirozeně za sebou sympatie celé velké armády praktických právníků, zejména těch z nich, kteří jsou sami literárně činni. Jeho vada a slabina spočívá však podle mého mínění v tom, že na právní praxi žádá něco, co tato nemůže poskytnouti, t. j. aby nahradila teorii, a že, jsa důsledně a vědomě praktikován, připouští pouze jediný druh literární práce právnické, totiž komentářový výklad jednotlivých norem, o níž má pak za to, že nevyžaduje žádné zvláštní noetické průpravy, nýbrž pouze pokud možná rozsáhlých znalostí pozitivně-právních předpisů. Tento směr, jehož význam normativní teorie přes své zásadně nepřátelské stanovisko vůči němu nijak nechce popírati (vždyť pěstuje to, co jest nesporně konečným účelem všeliké teorie právní, totiž poznávání konkrétního obsahu právních norem!), dlužno dobře lišiti od jiného, normativní teorii stejně nepřátelského. K němu patří literáti, kteří svůj odpor proti jakékoli právní teorii vystupňovali do té míry, že jejich literární (vědecká) činnost spočívá v pouhém doslovném opisování praktických normotvůrců. Ve svých spisech citují prostě znění zákonů, nařízení a jiných norem, zpravidla arcí bez uvozovek. — Zvláštní kapitolou pro onoho literárního historika právního, který bude zkoumat, jak reagovala dříve panující nauka na teorii normativní, bude konečně i vylíčení reakce právních historiků, jejichž většina v oné teorii spatřuje — velmi nesprávně ovšem — taktéž nepřítele.

jem obecného „zákona kausálního“ a konkrétního „zákona přírodního“, jímž naznačuje se zde — nikoliv že něco má býti, nýbrž — že něco musí (t. j. nutně) býti³⁾. A tak může se pak jeviti pojem „zákona“ ve smyslu kausálním či přírodovědeckém jako prius a pojem zákona ve smyslu normativním (= norma) jako posterius, čili jinak řečeno: užívání slova „zákon“ (německy: Gesetz) v oboru normativním jako recepce z oboru kausálního (přírodovědeckého) poznávání, ač tomu ve skutečnosti jistě tak není. Podobně jako se slovem „zákon“ má se věc se slovem „orgán“. I toto zdá se býti domovem v oblasti kausálního (přírodovědeckého) poznávání. Neboť kdo jiný než tak zvaný „organismus“ může míti pravé „orgány“ a kde jinde než v přírodě, t. j. ve světě, jaký jest, možno se setkati s pravými „organismy“? Než přes to není předmět přírodovědeckého poznávání, t. j. příroda, vlastním domovem „organismů“ a jejich orgánů, neboť v ní setkáváme se nikoliv s „organismy“, nýbrž s „mechanismy“, pokud právě ve spjetí příčin a účinků spatřujeme spojení typicky mechanické; naproti tomu spojení, jež vykazují části, z nichž skládá se „organismus“, představujeme si nikoliv (a populární názor dodává zpravidla: pouze) mechanické, nýbrž teleologické. Částice, z nichž skládá se „jednotný“ organismus, nemají vlastního účelu, nýbrž „slouží“ účelu celku, t. j. organismu. Jednotnost organismu, složeného z orgánů, jest povahy teleologické, což znamená, že bez předpokladu jednotného a samostatného účelu není myslitelný jednotný a samostatný organismus (t. zv. entelechie). Tak na př. biologická jednotka, již říkáme „člověk“, stává se touto jednotkou, oddělenou od ostatních kusů vnějšího světa, jehož součástí jest zajisté i člověk, teprve tím, že v ní spatřujeme samostatný účel čili „účel o sobě“, tedy entelechii. Tato entelechie nemůže tudíž býti předmětem ryze kausálního, t. j. přírodovědeckého čili mechanického poznávání. To, co bylo řečeno o „člověku“, platí stejně o pojmu „domu“, „automobilu“, „knihy“ atd. Představa, že oko, ucho, žaludek a jiné části lidského těla jsou „orgány“ tohoto těla, resp. konkrétního člověka, t. j., že „slouží“ jeho účelům, není tudíž přírodovědecká nýbrž teleologická.

³⁾ Srovn. mé „Základy filosofie právní“, str. 23.

Z řečeného se podává důležitý poznatek o noetické povaze přírodovědeckého a teleologického, resp. normativního poznávání, který zde může býti ovšem pouze stručně naznačen: ono jest svou povahou analytické (rozkladné), což znamená, že rozkládá „jednotky“ vzniklé s hlediska názoru teleologického, v jejich „části“, toto má povahu synthetickou (soustavnou), t. j. tvoří ze součástí světa vnějšího „jednotky“ jako jest na př. pojem člověka, stromu, automobilu nebo jiného stroje. V tomto smyslu jsou pak nejen člověk, nýbrž i strom, stroj a jiné, s analytického či atomistického hlediska přírodovědeckého „složitě“ předměty osobou (persona = věc existující per se, „o sobě“), to jest jednotným zjevem, jehož „jednotnost“ nespočívá v ničem jiném než v supponovaném jednotném (samostatném) jeho účelu, jenž podle tohoto předpokladu jest i nezávislý na účelech jiných „o—sob“.

Pravým domovem pojmu (představy) orgánu jest tedy teleologické stanovisko poznávací.

III. Hledisko normativní. Že toto hledisko nemůže operovati nějakým přírodovědecky nebo teleologicky konstruovaným nebo jen zabarveným pojmem „organismu“ a tolikéž „orgánu“, je na bíle dni a nemá zde třeba podrobnějšího důkazu. Vždyť pro toto hledisko není ani stát ani jiná právní osoba (korporace) nějakým organismem, a rovněž jím není fysický jednotlivec jakožto právní osobnost⁴⁾. Pro normativní nazírání

⁴⁾ V jakém smyslu jediné možno mluvit v oblasti normativní o státu a jiných podobných útvarech jako o „organismech“, o tom viz Kelsen, Allgemeine Staatslehre, str. 267: „So paradox es scheinen mag: Als vollkommener Organismus ist der Staat nur zu begreifen, wenn sein Begriff gänzlich aus jener Sphäre losgelöst wird, innerhalb deren der natürliche Organismus seinen Platz hat, wenn man den Staat nicht im Bereich der Natur, sondern in dem des Geistes sucht. Ein vollkommener Organismus ist aber der Staat, sofern er ein vollkommenes System darstellt, weil der Gedanke des Organismus nichts anderes ist als der Gedanke des Systems (Cohen). Der Fehler der sogenannten organischen Staatsauffassung ist nicht der, daß sie den Staat überhaupt als Organismus zu begreifen sucht — denn den Staat zu begreifen und ihn als organisches Ganzes begreifen ist ein und dasselbe. Sondern ihr Fehler liegt darin, daß sie ihn als natürlichen Organismus auffaßt. Und darum ist der Staat auch nicht, wie die organische Staatstheorie meint, ein halber Organismus, sozusagen ein Semiorganismus, und die Analogie zum natürlichen Organismus ist nicht etwa —

odpadá dále v tradiční nauce běžný protiklad fyzických a právnických (morálních) osob, neboť oba zjevy mají stejně daleko nebo blízko k normativnímu pojmu „právní osoby“. Rozhodně není žádného důvodu přiznávat pouze právníkům osobám vlastnost organickou, nikoliv fyzickým. Právní, resp. povinnostní subjekt jakožto pomyslná konstrukce normativní nemá zapotřebí žádných „orgánů“, jimž by připadal úkol „jednat“ za něj. Pro tyto právní, resp. povinnostní subjekty vznikají, zanikají nebo mění se práva, resp. povinnosti vznikem určitě kvalifikovaných, s k u t k o v ý c h p o d s t a t, jichž nezbytnou součástí mohou býti určité činy určitých osob. Je to již do jisté míry teleologicky zabarvená představa, když říkáme, že jednatel spolku „jedná“ za spolek jakožto právní osobu (čímž vzniká další anthropomorfistická představa, že by to „vlastně“ onen spolek měl učinit sám — kdyby vůbec mohl „jednati“), nebo advokát jedná z a stranu, která by sama jednati mohla, kdyby chtěla. S hlediska normativního nelze tedy činit rozdíl mezi „orgánním poměrem“ (ve smyslu běžné nauky) a „zastupováním“ a to již proto, že v obvyklé představě „zástupčího poměru“ skrývají se podobné teleologické prvky, o nichž byla již shora řeč. Máme totiž na mysli případ jakési fikce, když pravíme, že zákon (norma) pohlíží na jednání našeho zástupce (na př. advokáta), tak, „jako by“ jsme je byli učinili sami. Vpravdě má se v těchto případech věc tak, že právní řád víže na dvě různé s k u t k o v é p o d s t a t y — na př. podání žaloby stranou samotnou nebo jejím zmocněncem (advokátem) — tytéž právní následky (= vznik stejných povinností, resp. oprávnění).

Dosud jednáme o pojmu „orgánu“ s hlediska s t a t i c k é h o (viz o tom blíže mé „Základy filosofie právní“, str. 138), které předpokládá hotové normy a poznává jejich obsah tím, že zjišťuje (poznává) jednotlivé skutkové podstaty, jež jsou předpoklady jednotlivých povinností a práv. Představa „orgánu“ nebo „zástupce“ vzniká zde následkem principu, na kterém vybudovány jsou veškeré empirické právní řády a který zní:

wie man annimmt, wenn man der naturalistischen Organismustheorie zu ihren unhaltbaren Konsequenzen nicht ganz folgen will — nur zum Teil, nur bis zu einem gewissen Grade richtig, sondern sie ist ganz durchführbar; nur daß es sich dabei um zwei in verschiedenen Erkenntnisbereichen liegende Systeme handelt.“

Každý stará se sám o své zájmy, t. j.: koná právní a jiná jednání, o nichž se domnívá, že jsou v jeho prospěch. Jen jaksi „výjimečně“ pověřuje tímto úkolem činitele jiné; to jsou pak jeho „zástupci“. Na jejich úkony pohlíží se tak, „jako by“ je předsevzal zájemník (mandant) sám. Tento aspekt, který v podobných případech vidí fikci (ve smyslu Vaihingerovy filosofie „Als ob“), je noeticky nesprávný, poněvadž jest patrně přírodovědecky, resp. teleologicky orientován. (Podrobněji o věci v této souvislosti nelze pojednávat.)

S hlediska normativního je dále nerozhodno, zdali ke vzniku zmíněného „zástupčího poměru“ je třeba výslovného, právně relevantního volního aktu zájemníkovy či zda snad v určitých případech právní řád sám (= ex lege) příslušného zástupce „zřizuje“, poněvadž tím chce chránit zájmy činitele, podle jeho mínění zvláštní ochrany zasluhujícího (případ nedospělých, na duchu chorých a pod.). Vycházíme-li dále z konstrukce samostatného právního subjektu („osoby“), odlišného od fyzického nebo jiného nositele této právní subjektivity, pak patrně jest i nerozhodno, zdali tento „nositel“, jenž svou podstatou patří do oblasti jiné než normativní, totiž přírodní, je schopen či neschopen vykonati ve světě vnějším úkon, jež jest nezbytnou součástí skutkové podstaty právním řádem vyžadované a patřící taktéž do oblasti přírody: na př. úkon spočívající v podpisu určité listiny, v pochůzce k úřadu atd. Neboť v obou případech — t. j. ať jest schopen nebo ne — má se za to, „jako by“ byl onen úkon, předsevzatý zástupcem či orgánem, vykonal sám. To platí stejně o straně, která z pohodlnosti dá se zastupovat ve věcech, které by mohla vykonati sama, jako o právním subjektu, který onu schopnost nemá (nemluvně, právnická osoba a pod.). Není zde důvodu rozlišovat mezi právními subjekty, které onu schopnost mají a takovými, které ji vůbec nemají a nemohou míti (jako právnické osoby), nebo ji ještě nemají (nedospělí), nebo přechodně nemají (vylečitelní nemocní a pod.), poněvadž schopnost tu má, resp. nemá nikoliv právní subjekt jako takový, nýbrž jeho nositel ve světě vnějším (fyzický jednatel, sdružení takových jednatelů, určitý objektivovaný účel jako na př. nadace nebo zřízení jako ústav).

Je důležité si uvědomit, že ona zdánlivá fikce, které užívá normotvůrce, když stanoví, že na určitý úkon má býti po-

hlíženo tak „jako by“ jej byl předsevzal někdo jiný než ten, kdo jej skutečně — t. j. ve světě vnějším — předsevzal, nevyskytuje se v empirických právních řádech jen v případech, kdy jde o zájmy a prospěch „zastoupeného“, nýbrž že jsou stejně četné případy, kdy právní normy upravují určité skutkové podstaty (jako předpoklady vzniku subjektivních povinností a práv) takovým způsobem, že z aspektu shora naznačeného jest stejně oprávněn úsudek, že o nich právní řád má za to, „jako by“ určitý úkon, mající za následek škodu (tedy vznik nevíтанé povinnosti), byl předsevzal ten, kdo ji musí nésti, ač ve skutečnosti — t. j. ve světě vnějším — ji předsevzal někdo jiný. Jde tedy o případy t. zv. ručení, ať „civilního“ nebo „trestního“⁵⁾. Je věcí praktického normotvůrce a nikoliv (jak se často za to má) teoretické úvahy, do jaké míry má právní subjekt — ať jest to fyzický jednotlivec nebo „pomyslná“ právnická osoba — za své „zástupce“ nebo „orgány“ ručit a má-li toto ručení býti pouze „civilistické“ nebo po případě i „trestní“. O věci té nelze se zde podrobněji šířiti.

K dosavadním vývodům dlužno dodati, že představa „orgánů“ nebo „zástupců“ činnosti vzniká — což jest ostatně zcela pochopitelné — v běžné nauce jen tehdy, jde-li o nějakou činnost právně (normativně) relevantní, čili jinými slovy: o vyvolávání skutkových podstat právně relevantních. To znamená: Natáhne-li mně (nebo: „za mne“) někdo mé hodinky, uspořádá-li mně mou knihovnu, zahrádku atd., nemluví se o tom, že při tom jednal „za mne“ jako můj zástupce nebo orgán, čili jinými slovy: představa, že by právní řád na tuto činnost pohlížel tak, „jako by“ pocházela ode mne, nemá zde smyslu, poněvadž by byla zbytečná. Ona činnost může se ovšem jeviti — není-li konána dobrovolně, z ochoty a pod. — jako výkon povinnosti, když předpokládám mezi mnou a jím „právní poměr“, t. j. smluvní nebo jinou normu, která mu ji jako povinnost ukládá. A můžeme pak, chceme-li, i takovou činnost považovat za skutkovou podstatu právně relevantní, která se však od dříve uvažovaných právně relevantních skutkových podstat bude lišiti tím, že jest

⁵⁾ O noetické povaze tohoto trestního ručení viz mé pojednání „O praktické funkci normy“ v Englišově Sborníku.

důvodem nikoliv vzniku, nýbrž zániku povinností čili norem (konkretních). Takové skutkové podstaty jsou typem t. zv. jednání solučních (exekučních v širším slova smyslu). Že při nich nemůže vzniknouti představa „orgánů“ nebo „zástupců“, kteří by svou činnost vyvíjeli „za“ někoho jiného, nebo „jeho jménem“ atd., je přirozené, poněvadž právě činností svou vykonávají povinnost vůči někomu, který jest považován za oprávněna ji vyžadovat, což přiči se představě, že by to byl zároveň o n, „za kterého“ se činnost děje, čili ve smyslu oné obvyklé „fikce“: že právní řád na věc pohlíží tak „jako by“ povinnou činnost vlastně vykonával sám oprávněný.

Těmito úvahami přiblížili jsme se již značně hledisku dynamickému, jehož ústředním pojmem jest normotvorba, přesněji: vznik a zánik norem. Tomuto hledisku splyvají, jak jinde bylo již podrobněji řečeno, představy o objektivního práva (norem) a subjektivního práva (t. zv. subjektivní povinnosti a oprávnění) v jedno a to tak, že objektivní právo pohlcuje subjektivní: ze subjektivních“ povinností a práv (ve smyslu běžné nauky) stávají se konkrétní čili konkretisované normy, tedy opět právo objektivní (ve smyslu téže běžné nauky). Činnost „právních“ nebo přesněji: „povinnostních“ subjektů začíná nás zajímat jako funkce normotvorná (normotvorná v širším smyslu, zabírající v to nejen tvorbu, t. j. vznik, nýbrž i rušení, t. j. zánik, norem).

Běžná nauka spatřuje nesprávně a nedůsledně, jak jsem k tomu na jiném místě již poukázal⁶⁾, pouze ve stanovení obecných (abstraktních) norem, zejména jsou-li ještě k tomu prvotní, činnost normotvornou. A zde také zcela pravidelně mluví o „orgánech“ (nikoliv ovšem o „zástupcích“), které tuto činnost „za někoho“ vykonávají. Tak mluví se, jak známo, o „zákonodárných“ orgánech (roz. státu), nebo o „usnášejících“ orgánech (spolků a jiných korporací) jako jsou valné hromady a pod. Běžná nauka nepozastavuje se zpravidla nad tím, že užívá (podle zřejmé obdoby z oblasti přírody) pojmů a slova „orgán“ a „orgánní poměr“ pro dva případy velmi dis-

⁶⁾ Viz na př. má pojednání „K pojmu právního řízení“ a „Studie k pojmu exekuce“ v předcházejících svazcích této Ročenky.

parátní: v jednom vystupuje právní subjekt (stát a jiné právnické osoby) jako povinnostní, v druhém jako normotvorný, a tedy do jisté míry svrchovaný subjekt, jenž jest v obou případech stejně „zastoupen“ svými orgány. Nastane-li případ (velmi častý), ve kterém jest normotvorná činnost zároveň povinností příslušného orgánu (na př. u soudce), vzniká pro běžnou nauku obtížná otázka, má-li považovat i ve příčině této povinnosti jednající orgán za pouhého „zástupce“ jiný zastupovaného organismu (na př. státu), konkrétněji řečeno: má-li věc konstruovat tak, že jest v těchto případech na př. vlastně stát jako samostatná právní osoba povinen vykonávat soudcovskou (= normotvornou) činnost a že se v ní dává pouze zastupovat svými orgány (jednotlivými fyzickými osobami: soudci). Zdá se, že s hlediska poznávací metody (noetiky) jest toto zdvojování povinností, které přičítáme jednak orgánu, jednak organismu (= orgánem zastoupené samostatné právní osobě), zbytečné. Nevidím noetického důvodu, pro který by bylo nezbytně třeba koncentrovati veškeré nesčetné povinnosti (úřední, t. j. orgánní) všech nesčetných orgánů státních v jedné jednotné „osobě“, t. j. státu. Jinak má se arciv věc, když abstrahujeme od případů, ve kterých může se nám povinnostní (soluční, exekuční) výkon jeviti zároveň jako výkon normotvorný, čili jinými slovy: když zaujmeme ryzí dynamické hledisko, se kterého se nám jednající činitelé jeví výlučně jako subjekty normotvorné. S tohoto hlediska mluvíme pak na př. o tom, že Národní shromáždění československé jest normotvorným, t. j. zákonodárným „orgánem“ státu československého a nezajímá nás otázka, zdali tento normotvorný orgán sám jest nebo může býti zároveň právním, resp. povinnostním subjektem (= samostatným nositelem práv a povinností, tedy právní osobou ve smyslu běžné nauky). S tohoto hlediska prohlašuje i normativní teorie, že přináležitost většího počtu norem k témuž normovému souboru (na př. československému právnímu řádu) jest dána identitou normotvorného subjektu, tedy konkrétněji vyjádřeno na př.: československé právní normy jsou ony, které pocházejí — přímo nebo nepřímou — od téhož normotvorného subjektu, t. j. československého státu. (Srovn. mé Základy filosofie právní, str. 52.) Zde tedy pojem a představa zvláštního normotvorného „orgánu“ — a contr. samostatného subjektu

(čs. stát je na př. takovým samostatným normotvorným „subjektem“, kdežto jeho parlament jeví se jako jeho „orgán“ a není zpravidla považován za samostatný „právní subjekt“, ač právní řád někdy mluví o jeho „povinnostech“, viz na př. § 43 čs. ústavní list.) — umožňuje spjetí většího počtu takových orgánů v jediný souborný (systematický) celek. Tento souborný celek bude se skládati z celé řady hierarchicky uspořádaných (= vyšších a nižších) normotvorných orgánů jednoho a téhož normotvorného subjektu, čímž zaručena bude jednotnost normového souboru (právního řádu), vytvářovaného několika normotvornými činiteli. Zváti tyto činitele „orgány“ má pak ten smysl, že konec konců lze odvozovati všechny normy, vytvořené podřadnými normotvornými „orgány“ (parlamentem, soudy, úřady, jednotlivými soukromníky nebo sdruženími těchto soukromníků a pod.), od jednoho ústředního činitele (t. j. státu), který pak ovšem není již normotvorným „orgánem“, nýbrž jež dlužno si představovat jako samostatný normotvorný subjekt podle analogie samostatných „právních subjektů“ (= nositelů povinností a práv). Je tedy právě zmíněná konstrukce normotvorných činitelů jakožto orgánů, jež buď přímo nebo nepřímou považujeme za součástky téhož subjektu (normotvorného), „jehož jménem“ nebo „za kterého“ svou činnost vykonávají, metodickou pomůckou, kterou lze určité množství norem poznávati jednotně, t. j. konstruovati je jako jednotný předmět normativního poznávání, jinými slovy: jako jednotný normový soubor.

Co znamená nyní s hlediska těchto vývodů these normativní teorie, že „stát“ normativně nelze jinak definovati než jako regulativní princip normativního poznávání (srovn. mé *Základy filosofie právní*, str. 176), nebo což jest v podstatě totéž, these o identitě státu a právního řádu? A dlužno se dále tázati: Identifikuje se při tom norma (normový soubor) s příslušným „subjektem“ v jeho funkci normotvorné nebo po případě v jeho funkci jako právní, resp. povinnostní subjekt (= nositel práv a závazků) či snad v obou těchto funkcích? Komu patří Kelsenova výtko o „hypostasování“, t. j. zdvojování předmětu, normativního poznávání: tomu, kdo rozeznává normu a příslušný povinnostní subjekt, nebo

tomu, kdo tak činí mezi normou a jejím tvůrcem, t. j. subjektem normotvorným?

Odpověď na tyto otázky není nikterak lehká ani jednoduchá, poněvadž právě v těchto směrech není normativní teorie (ryzí nauka právní) dosud nijak ustálena a sjednocena. Budtež zde uvedeny aspoň stručně názory jejího zakladatele a hlavního pěstitele Kelsena.

Již ve svých „Základech“ (str. 171 a n.) upozornil jsem, že původní pojetí Kelsenovo, jak jeví se v jeho Hauptproblemech, hrozí pohliti veškeré právní subjekty ve prospěch jediného, ústředního: státu. Tehdy byla jak u mne, tak u Kelsena řeč toliko o „právních subjektech“ a contr. normotvorných, neboť oba stáli jsme tehdy jednostranně na stanovisku výlučně statickém a contr. dynamickém⁷⁾. V jeho pozdějších pracech jest pak, jak známo, i onen jediný ústřední „subjekt“ pohlcen právním řádem, čímž naprostá objektivisace předmětu normativního poznávání jest dokonána. Předmětem tohoto poznávání jsou pak skutečně a výlučně jen normy (= výrazy toho, co má býti) a nikoliv nějaké subjekty (osoby, personae), které to, co má býti, mají provést (povinnostní subjekty) nebo jsou oprávněny žádati, aby to provedeno bylo (právní, t. j. „oprávněné“ subjekty). Kdežto však v „Hauptproblemech“ stojí K. ještě na stanovisku, že člověk jako fyzická (biologická) jednotka nemá v ryze normativních oblastech místa, že v nich tudíž mohou vystupovati pouze „osoby“ (personae) jakožto „právní subjekty“, učinil ve své „Allgemeine Staatslehre“ ještě krok dále. Tam nacházíme základní thesi velkého metodologického významu, že jen lidé (jakožto fysičtí jednotlivci) mohou mít povinnosti a práva⁸⁾. Velký význam spatřuji v této thesi proto,

7) Pokud arcif vytykám n. u. m. Kelsenovi „jednostrannost“, že pohlíží na právo výhradně s hlediska objektivního (při čemž anticipoval jsem pozdější thesi normativní teorie o zásadní totožnosti t. zv. práva subjektivního a objektivního) a pokud v této věci nyní se mnou souhlasí někteří čeští autoři proti Kelsenovi (na př. Matějka, Pojem veřejnoprávní korporace, str. 18, nebo Hynie ve Sborníku věd právních a státních, roč. XXX., str. 184), musím se — bohužel — zastátí Kelsena — proti sobě!

8) Srovn. Allgem. Staatslehre, str. 70: „Die Vorstellung, daß die juristische Person der Rechtsordnung ebenso gegenüber stehe wie die physische Person, richtiger: daß die juristische Person ebenso eine an

poněvadž se mi zdá, že jí přestala by býti obecná právní věda onou exaktní disciplínou, která se — aspoň noeticky — může stavěti po bok ryzí (a contr. aplikované) *matematice*. A jako taková byla původně normativní teorie nesporně konstruována. Zdá se mi, že větou, že povinnostním subjektem může býti jen fyzický jednatel (člověk), tedy část vnějšího světa (přírody), vztyčen jest most mezi oběma světy: přírody a norem, o nichž dosud tvrdila normativní teorie — ve shodě s povšechnou filosofií idealistickou —, že je dělí nepřeklenutelná propast (roz. noetická), a že jí jest konec učiněn slavnému dualismu ve smyslu Kantovy filosofie. Právní věda stává se tím jakousi praktickou (použitou, aplikovanou)

sich metarechtliche, etwa soziologische, so wie die physische Person eine biologische Realität sei, die beide vom Rechte nur besonders qualifiziert werden, ohne ihren Grundcharakter dabei zu ändern, diese schiefe Vorstellung führt auch dazu, daß man den prinzipiellen Unterschied zwischen den beiden Urteilen verkennt: Ein Mensch hat Pflichten und Rechte, ist oder wird verpflichtet oder berechtigt, und: Eine juristische Person hat Pflichten und Rechte, ist oder wird verpflichtet und berechtigt. Was schon bei der physischen Person hervorgehoben wurde, bei der sogenannten „juristischen“ Person wird es noch deutlicher: daß nur der Mensch, nicht aber die Person, in dem Sinne verpflichtet und berechtigt werden kann, daß sein Verhalten in spezifischer Weise zum Inhalt der Rechtsnorm wird. Der Rechtssatz enthält nur menschliches Verhalten, d. h. nur Verhalten einzelner Menschen. Erst die Beziehung solchen Verhaltens auf die — vorläufige oder endgültige — Einheit eines Teils- oder Gesamtsystems von Rechtsnormen führt zur „Person“. Und diese Person „hat“ Pflichten und Rechte nur in dem Sinne, in dem eben ein System von Pflichten und Rechten solche enthält. Das Urteil, daß eine Person bestimmte Pflichten und Rechte habe, drückt lediglich aus, daß diese Pflichten und Rechte als Pflichten oder Rechte von Menschen, menschliches Verhalten beinhaltende Pflichten und Rechte innerhalb eines Teil- oder Gesamtsystems ihren Platz haben, mit anderen Pflichten und Rechten eine vorläufige oder endgültige systematische Einheit bilden. Ein Doppeltes ist aus dieser Einsicht festzuhalten: erstlich, daß Pflichten und Rechte von juristischen Personen stets nur Pflichten und Rechte von Menschen sind, daß eine Loslösung der Pflichten und Rechte einer juristischen Person von den Pflichten und Rechten der — diese juristische Person „bildenden“ — Menschen undenkbar ist; dann aber, daß die juristische Person ihre Pflichten und Rechte, die nur Pflichten und Rechte von Menschen sind, in einem ganz anderen Sinne „hat“, als Menschen ihre Pflichten und Rechte haben. Daß daher die juristische Person nicht ebenso verpflichtet und berechtigt werden kann wie die Menschen, deren Pflichten und Rechte der juristischen Person nur zugerechnet werden.“

disciplinou obecné normativní teorie tak asi jako nazývá se v oboru přírodovědeckém mechanika aplikovanou matematikou⁹⁾.

Kelsen odstranil tedy zprvu pojem „právní osoby“ jakožto nositele práv a povinností (= t. zv. právní subjektivity), odlišného od empirického jeho substrátu ve světě vnějším, t. j. od biologického zjevu „člověk“, resp. sociálního či sociologického zjevu t. zv. „právnícké“ osoby (sociální útvar sdružení lidského, jehož typem jest korporace ve smyslu římsko-právním); pak ale do svých konstrukcí zavedl opět onoho člověka ve smyslu biologickém jako výlučného nositele povinností a práv. To jest obrat nesmírného metodologického významu. Sám zatím nemohu než jej pouze registrovati.

Pro speciální nauku o orgánech podávají se pak Kelsenovi tyto důsledky z jeho právě naznačeného metodologického postoje: „Orgánem“ může býti „zásadně“ pouze onen fyzický člověk. „Orgánem“ ve smyslu Kelsenově lze býti pouze nějakého normového souboru, nikoliv právní osoby¹⁰⁾. To plyne ostatně nutně z identifikace normového souboru a jeho tvůrce, o níž shora byla řeč. (Viz k tomu i můj „Správní řád“, str. 39.) Orgán může býti buď normotvorný nebo výkonný (legis lator, legis executor). Avšak: „Als der primäre, der

⁹⁾ S výhradou, že normativní teorie chce býti pouze takovou exaktní vědou (normativní), jako jest aritmetika nebo geometrie, která připouští vedle sebe ještě praktické právní vědy (zabývající se pojmy a představami ze světa, „jaký jest“), zdá se jí akceptovati na př. i Kallab (viz zejména jeho pojednání v Englišově Sborníku). Na druhé straně opět jest jakési noetické konkretisování nejabstraktnějších hledisk normativních nezbytným předpokladem pro konstrukci metodologického trialismu, jak jej hájí na př. Engliš. O těchto subtilních filosofických problémech nelze arcí na tomto místě podrobněji jednat. Jen zcela mimochodem budiž však v této souvislosti poznamenáno, že zde naskytovala by se odpůrcům normativní teorie, kteří ji chtějí potírat za každou cenu, vděčnější příležitost k útokům než tam, kde ji obyčejně hledají, popírajíce při tom naprosto a nepopíratelné samozřejmosti, jež přednáší.

¹⁰⁾ Viz „Základy obecné teorie státní“, str. 69: „Státní řád ve všech jeho stupních (vrstvách) tvoří lidé.... „Orgánem“ státního řádu jest tudíž ten, kdo státní řád tím či oním způsobem tvoří nebo vykonává..... Člověk, jenž koná orgánní funkci, t. j. t. zv. nositel orgánní (Organträger) má právě význam jen potud, pokud vyvolává skutkovou podstatu, normovým řádem upravovanou.“

Grundbegriff des Staatsorgans muß aber der Rechtswesensbegriff der dynamischen Betrachtung angesehen werden... Wenn das Staatsorgan hier als Erzeuger der staatlichen Ordnung bezeichnet wird, so ist damit keineswegs seine Charakterisierung als Vollzieher der staatlichen Ordnung, als Verwirklicher oder Vollstrecker des staatlichen Willens ausgeschlossen.“ (Allg. Staatslehre, str. 262.) Neboť: „Die Einsicht in den Stufenbau der Rechtsordnung hat dem Gegensatz von Normerzeugung und Normvollziehung, von Legislative und Exekutive seine absolute Bedeutung genommen.“ (Tamtéž.) Že je Kelsenovi každý orgán, ať normotvorný ať výkonný (exekuční v širším slova smyslu; viz k tomu mé pojednání „Studie k pojmu exekuce“ v loňském čísle této Ročenky), konec konců orgánem státním, podává se beze všeho z these, že každé (veškeré) právo je nutně právem státním.

Dodáno budiž zde ještě, že pojem „orgánů“ ve smyslu normativním nesnese představu, že orgán jest činný „za někoho jiného“ (za nějakou „osobu“ = právní subjekt). Tento důsledek zbavuje nás nutnosti konstrukcí, které byly by v každém případě velmi nevíтанé, pro běžnou nauku jsou však přes to nevyhnutelné. Jak jsem totiž na shora cit. místě svého „Správního řádu“ stručně podotknul, lze rozeznávat dva druhy orgánů (i když za správnou považujeme these, že rozdíl mezi normotvorbou a výkonem norem jest jen relativní) podle toho, zdali konkrétní orgánní úkon lze ještě pojmově konstruovat jako normotvorbu. Taková konstrukce jest možná u těch orgánů státních, které se zabývají „nalézáním práva“, t. j. tvorbou konkrétních norem druhotných (rozhodnutí, rozsudků atd.), tedy u soudců a správních úředníků, nikoliv však u inženýrů, učitelů a jiných zřízenců státních. Představa, že soudce vynáší svůj rozsudek a správní úředník vydává své rozhodnutí „za stát“ („jménem“ republiky; viz na př. § 101 čs. úst. listiny), že je to tedy „vlastně“ ústřední normotvorný subjekt (stát) sám, který tvoří všechny normy, nepůsobí právníckému myšlení velkých obtíží; hůře jest, máme-li si představiti, že státní orgán, který na př. vyučuje na státním vyučovacím ústavě, vykonává svou orgánní činnost „za stát“, t. j., že tam vlastně učí řečím, zpěvu atd. stát sám jako „osoba“ ve své „výkonné“ funkci (tak totiž běžná nauka nazývá tyto činnosti na rozdíl od funkce t. zv. zákonodárné), nebo že ve státních pod-

nicích — na drahách, v továrnách atd. — zaměstnaní tam státní zřízení jako „orgány“ státu svou činností „zastupují“ stát, jednájíce jeho „jménem“. Že ale ve všech těchto případech tito orgánové „vykonávají“ právní řád, konajíce své (sc. úřední) povinnosti, při čemž výkon ten ne vždy jeví se jako tvorba norem, je konstrukcí, jak se mi zdá, nenásilnou. Při tom možno, jak jsem prokázal v citovaném již článku o pojmu exekuce, i tyto pouhého „výkonu“ (a contr. „vzniku“) norem se týkající činnosti dostati pod širší dynamické hledisko tím, že tento „výkon“ (exekuci v širším smyslu) chápeme jako protiklad „vzniku“ norem, t. j. jako normotvorbu v širším smyslu, která zabírá v sobě nejen případy „vzniku“ norem v užším smyslu, nýbrž i jejich zániku. Neboť „konání povinností“ jest s hlediska dynamického pouhým zvláštním případem „zániku norem“.

Na konec prosí autor čtenáře, aby toto pojednání a jemu předcházející články v této Ročence (a to zejména „K pojmu právního řízení“, roč. VII, a „Studie k pojmu exekuce“, roč. VIII) jakož i jiné jeho pojednání posuzoval v celku: jsou to totiž přípravné práce k většímu dílu, jež má soustavně spojití to, co je obsaženo v jeho spisech „Základy filosofie právní“ a „Soustava československého práva státního“. Zdali k vydání tohoto, delší dobu již autorem zamýšleného díla skutečně dojde, je dnes ovšem nejisté.